

Мавзу : Таълим жараёнида мотивациянинг ўрни ва аҳамияти.

326-гуруҳ курсанти

Чориев Самандар Жамилжон ўгли

Бухоро вилояти Корақўл тумани

***Аннотация.** Мазкур мақолада мотивациянинг илмий таснифи ва унинг таълим жараёнидаги аҳамияти ёритиб берилган.*

***Аннотация.** В данной статье описана научная классификация мотивации и её значение в образовательном процессе.*

***Калит сўзлар.** Психология, шахс, мотив, мотивация, психолог-талаба, таълим, муваффақият, эҳтиёж.*

Бугунги кунда мамлакатимизда узлуксиз таълим тизимининг юқори босқичи бўлмиш, олийтаълим тизимида бир қатор туб ислохотлар амалга оширилмоқда. Мустақил фикрга эга ва юксак савияли кадрлар тайёрлаш масаласига давлат сиёсати даражасида аҳамият қаратилмоқда.

Талабалар баъзида ўқиш жараёнларида ёки мақсадга интилишда сустлашиб қолади, яъни ривожланишга ва бирор янгилик яратишга иштиёқлари йўқолиб қолади. Шундай вазиятларда уларга мотивация қандай таъсир қилади ва фойда беради? Бундан аввал мотивация нима эканлигини билиб олиш зарар қилмайди.

“Мотивация” сўзи “мотив” сўзидан олинган бўлиб, “ҳаракат қилиш, ундаш” деган маънони англатади. Мотивация — талабанинг академик тайёргарлиги ва билим олишга интилишининг ажралмас омилидир. Умумий қилиб айтганда, маълум бир мақсадга йўналтирилган ҳаракатни янада кучайтириш жараёнидир.

Мотивация атамаси «мотив» атамасига қараганда кенгроқ тушунчага эга. «Мотивация»-ҳозирги замон психологиясида ҳулқ-атворни

детерминацияловчи омиллардир. Бунга, хусусан, эҳтиёжлар, мотивлар, мақсадлар, интилишларни белгиловчи ва ҳулқ-атвор фаоллигини маълумдаражадатутиб турувчи, рағбатлантирувчи жараён хусусияти сифатида иккиланган маънода қўлланилади. Биз мотивация тушунчасини биринчи маънода қўллаймиз. Демак, мотивация инсон ҳулқ-атвори, унинг келиб чиқиши, йўналиши ва фаоллигини тушунтириб берувчи психологик хусусиятга эга бўлган сабаблар йиғиндиси сифатида белгилаш мумкин. Мотивация – эҳтиёж ёки истак, стимуллаштирилган ва йўналтирилган ҳулқ-атвордир. “Мотивлар – инсонни у ёки бу фаолият билан шуғулланишга мажбур этувчи ички туртки кучидир. Ҳозирги замон бихевиористлари стимулни ташқи қўзғатувчи сифатида талқин қиладилар ва организмнинг ички энергиясини фаоллаштирувчи деб ҳисоблайдилар.

Мотив ва мотивация муаммоси жаҳон психологиясида турли туман нуқтаи назардан ёндашиш орқали тадқиқ қилиб келинмоқда. Узоқ ва яқин чет элларда ўзига хос психологик мактаблар вужудга келган бўлиб, уларнинг назарида илмий позициялар ва концепциялар моҳияти жиҳатдан фарқланувчи ғоялар ва йўналишлар мужассамлашган. Рус психологияси намоёндалари К.Д.Ушинский, И.М.Сеченов, И.П.Павлов, В.М.Бехтерев, А.Ф.Лазурикий, В.Н.Мясишев, А.А.Ухтомский, Д.Н.Узнадзе, С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтев, П.М.Якобсон, Л.И.Божович ва бошқалар мазкур муаммо юзасидан тадқиқот ишлари олиб борганлар. Рус психологияси вакилларидан ташқари Европа ва Америка мамлакатларида мотивацияга оид ўттиздан ортиқ илмий концепциялар мавжуддир. Ана шу психологик мактабларнинг айрим намоёндаларининг тадқиқотлари юзасидан мулоҳаза юритишига ҳаракат қиламиз: интереспектив психология, бихевиоризм, гештальт психология, психоанализ, структуравий психология, ассоцианистик психология, эмпирик психология, аналитик психология, гуманистик психология, антропологик психология ва бошқалар. Таълим - тарбия жараёнида ўқиш мотивациясининг ўрни бутун дунё олимлари томонидан тан олинган ва ҳар томонлама ўрганилган. Ўқув

самарадорлигини оширишда ўқув мотивациясининг ролини чет эл олимлари ўз тадқиқотларида тадқиқ қилдилар. Э.Торндайк тажрибаларнинг алоҳида томони уларнинг жуда тор ва чекланган характерга эга эканлигидадир: улар реал ўқув жараёни билан жуда оз даражада боғлангандир. Вазият назариясини диагностика қилиш вазифаларини тадбиқ қилган Г.Розенфельд кўрасатадики, вазият атроф- борлиқнинг вақтинчалик ва фазовий тавсифидир ва у субъект билан объектнинг интеграцияси томонидан белгиланади. Ўқув мотивлари – бу ўқувчиларни ўқув фаолиятининг турли томонларига йўналтиришдир. Масалан, ўқувчиларнинг ўзи ўрганаётган объект билан бажарадиган ишига қаратилган бўлса, уларни билиш мотивлари деб аташ мумкин. Агар ўқув фаолияти ўқув жараёнида турли кишилар билан тўғри мулоқат қилишга йўналтирилган бўлса, ижтимоий мотивлар намоён бўлади. Бошқача қилиб айтганда, баъзан ўқувчиларда билиш жараёни, қолганларида эса бошқалар билан мулоқат ўқиш фаолиятини мотивлаштириб туради. А.К.Маркова мотивларни 2 та катта гуруҳларга ажратган. 1. Ўқув фаолиятининг мазмуни ва уни бажариш билан боғлиқ билиш мотивлари. 2. Ўқувчиларнинг бошқа кишилар билан ўзаро ижтимоий (социал) мотивлари. Бу мотив турлари психологик адабиётларда кенг ўрганилган. Психологлар томонидан ўқув мотивациясининг салбий ва ижобий томонлари мавжудлиги таъкидлаб ўтилган. Салбий мотивлар ўқувчи томонидан агар у ўқимаса, кўнгилсизлик, ноқулайлик ва ноаниқликни вужудга келиши билан боғлиқ ҳолда анланган ундовчилардир. Ижобий мотивлар ўқиш билан боғлиқ ижтимоий аҳамиятга эга бурчни бажариш, муваффақият қозониш, билим эгаллашнинг янги усулларини ўзлаштириб олиш, атрофдагилар билан яхши муносабат ўрнатишда ўз аксини топади. Бу хусусият ўқувчи қанча вақт мобайнида ушбу мотив томонидан ундалган ўқув фаолияти билан шуғуллана олишида намоён бўлади. Ўқитувчининг диққат марказида ўқув мотивларининг намоён бўлиш шакллари туриши керак. Бу асосда ўқитувчи ўқувчи фаолиятининг мотивлари ҳақида дастлабки тасаввурга эга бўлади. Шундан

сўнг мотивларнинг ички хусусиятлари салбий модалликка эга бўлган кўнгилсизликдан қочиш каби барқарор мотивларга эътибор беришимиз лозим. Мотивларнинг яна бир муҳим хусусияти унинг вужудга келиш тезлигида ифодаланиш ва кучида ўз аксини топади. Бу хусусият ўқувчи қанча вақт мобайнида ушбу мотив томонидан ундалган ўқув фаолияти билан шуғуллана олишида намоён бўлади.

Муваффақиятга эришиш учун талабалар қандай қилиб мақсадга бўлган иштиёқини ошириш мумкин?

1. Профессор-ўқитувчиларнинг ютуқлари талабаларни мукамал билим олишга ва мақсад сари олға қадам босишга туртки бўлади. Шунинг учун, олий таълим масканидаги профессор-ўқитувчилар кўпроқ ўзларининг қийинчиликлар билан эришган муваффақиятлари тўғрисида суҳбатлар олиб бориши керак. Қўшимча равишда, мураккаб вазиятлардан чиройли чиқиб кетиш усуллари ҳам айtilса, келажакда талабалар шу каби вазиятларни олдини олишга ҳаракат қилади.

2. Ота-оналар фарзандларига соф муҳит яратиб бериши муҳим томонлардан бири ҳисобланади. Соф муҳит деганда фақат моддий томондан эмас, балки уларни руҳлантириб, мақсадлар йўлида ишончини сўндирмаслигига ундаб туриши ота-оналарнинг берган маънавий озукасидир. Бу жараёнда ота ҳам она ҳам фарзандининг танлаган йўлида ёрқин зафарлар кучишига ишонишларини айтиб, кайфиятини кўтариб туриши зарур.

3. Машҳур инсонларнинг машаққатли йўлларни босиб ўтгани ҳақида ҳужжатли фильм ёки видео-роликларни кўриш талабаларда қийинчиликга бўлган муносабатини яхши томонга оз бўлса ҳам ўзгартира олади, яъни муваффақиятга тез ва осон эришиб бўлмаслигини ва сабр, кучли меҳнат билан етишиши маълум бўлади.

Мотивация орқали талабаларда олдида аниқ бир мақсадни қўйиш ва унга қараб ҳаракат қилиш шаклланади. Идеал ҳолда, барча ўқитувчилар ўзларининг синф муҳити барча ўқувчиларни рағбатлантирадиган шароитда

бўлишини истайдилар, шу билан талабалар ўзларини жалб қилишади ва улар энг яхши ишларини олдинга суришлари мумкин. Бироқ, баъзи ўқитувчилар учун бу қийин бўлиши мумкин ва бунинг учун улар мотивациянинг икки тури мувозанатли бўлишига ишонч ҳосил қилишлари керак. Мотивациянинг ушбу икки тури ёндашув (бу томон силжиш учун сабабни билдиради) ва қочиш (бу узоқлашиш учун сабабни билдиради). Қуйидаги кўрсатмалар келажакда талабаларни янада рағбатлантирадиган мотивацияни шакллантиришга ёрдам беради.

Мақсадларни аниқ белгиланг:

Талабаларда мотивация ҳиссини ривожлантиришнинг бир усули аниқ мақсадларни белгилашдир. Улар синфга киришлари билан куннинг мақсади аниқ белгиланиши керак. Агар улар доимий равишда ишлашлари керак бўлган кўрсатмалар берилмаса, талабалар ғазабланишлари мумкин. Йил бошида мақсадларни батафсил баён қилиш ўқитувчининг вазифасидир, шунда ўқувчилар доимий равишда ишлашга туртки берадиган вазифаларга эга бўлишади.

Саҳнани ўзгартириш:

Синф муҳитида доимий равишда мавзунини ўрганиш бир мунча вақт ўтгач талабалар учун хира бўлиб қолиши мумкин. Натижада, ўқитувчилар дарс режалари ҳақида гап кетганда, саҳнадаги ўзгаришларни киритишга ҳаракат қилишлари керак, бу эса материални қизиқарли қилади ва талабаларни янги материалларни ўрганишга тайёр ва ғайратли бўлишга ундайди. Бунга мактаб сафарларида қатнашиш, синф билан суҳбатлашиш учун меҳмонни жалб қилиш, тадқиқот учун кутубхонага бориш ёки ташқарида дарслар ўтказиш мисоллар бўлиши мумкин. Бу мия учун тетиклантирувчи ва кўпчилик ғайратни сақлаб қолиш учун учқун қўшиши мумкин.

Муваффақиятни рағбатлантириш:

Муваффақиятни рағбатлантириш - бу ўқитувчилар ўқувчиларида кўпроқ мотивация туйғусини ривожлантиришнинг яна бир усули. Талабалар

мавзу билан курашаётганини сезганда ёки ўз тенгдошлари билан таққослаганда синфда ўзларини орқада қолгандек ҳис қилсалар, умидсизликка мойил бўлишади. Бундай вазиятларда ўқитувчилар муваффақиятли бўлиш ҳеч қачон эришиб бўлмайдиган деган фикрни илгари суриш учун кўп ҳаракат қилишлари керак. Талабалар учун ижобий фикрлар билдириш ёки таклифлар бериш уларни ғайратли бўлишга ва дуч келадиган ҳар қандай муаммоларни энгишга ундайди.

Мукофотларга ҳаддан ташқари ишонманг:

Талабаларни рағбатлантириш ҳақида гап кетганда, талабаларни рағбатлантириш учун мукофотлар бериш яхши, лекин ўқитувчилар тез-тез мукофотларга ишонишдан узоқлашишлари ҳам муҳимдир. Ўқувчиларни доимий равишда мукофотлаш ҳар доим ҳам барқарор мотивацияни келтириб чиқармайди ва талабалар ўзларининг ишларига инвестицияларни танлашлари мумкин, агар уларга қандайдир фойда келтирилса. Мувозанатни яратишга ҳаракат қилинг, шунда талабалар ҳар сафар мукофот олишларини умид қилишдан фарқли ўлароқ, ўзлари учун яхшироқ туртки беришни танладилар.

Материаллар ҳақида ғайратли бўлинг:

Ғайрат юқумли бўлиши мумкин ва одамлар ижобий энергия билан озикланишади. Талабалар кўпроқ ўқишга интилишади ва агар ўқитувчиси ўқитаётган материалга иштиёқманд бўлса, ғайратини сақлашга тайёр. Сиқилган синф шароитида ҳеч ким ўқишга ундай олмайди, шунинг учун атроф муҳит ижобий эканлигига ва улар ўқитаётган материалга чинакам иштиёқ борлигига ишонч ҳосил қилиш ўқитувчилардан бошланади.

Бизга талабалар иложи борича энг яхши келажакни яратишда ёрдам бериш учун ғайратли бўлишлари керак. Ҳаммаси синфдан бошланади, ўқитувчилар ўқувчиларда мотивация ҳиссини кучайтириш учун қуйидаги босқичлардан фойдаланишлари мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Таълим тўғрисидаги
и Қарорлари. -Т.: 1998.-66-75 б.
2. Каримова В. М. «Ижтимоий психология асослари». Т., «Ўқитувчи», 1994
3. Крутетский В. А. Педагогик психология асослари. Т.1979.
4. Гозиев Э. Психология. Т.1994.
5. Ёш ва педагогик психологиядан практикум. Т.1991.
6. Казаков В. Г. Психология. М.1989.
7. www.викепедия.уз
8. интернет маълумотлари